

СКОК О. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ШЕВЧЕНКО Т. В.,

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.2/7

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ НЕВЕЛИКОЇ ТЯЖКОСТІ

У статті розглядаються особливості призначення та відбування покарання особами за вчинення злочинів невеликої тяжкості, розглянуто питання запровадження в Україні інституту пенітенціарної пробації та зменшення кількості покарань, пов'язаних із позбавленням волі.

Ключові слова: покарання, засуджені, злочини невеликої тяжкості, ресоціалізація, пробація.

В статье рассматриваются особенности назначения и отбывания наказания лицами за совершенные преступления небольшой тяжести, рассмотрены вопросы внедрения института пенитенциарной пробації и уменьшения количества наказаний, связанных с лишением свободы.

Ключевые слова: наказание, осужденные, преступление небольшой тяжести, ресоциализация, пробація.

In the article discusses the specifics of the appointment and serving of sentences by individuals for minor crimes, the introduction of the institute of penitentiary probation is considered.

Key words: punishment, convicted, minor offense, resocialization, probation.

Вступ. Постановка проблеми полягає у необхідності з'ясування особливостей призначення та відбування покарання за злочини невеликої тяжкості. Взаємозв'язок кримінального та кримінально-виконавчого права знаходить свій прояв у тому, що, по-перше, визначає підстави, межі, умови і порядок призначення покарань, а по-друге, регулює порядок і умови виконання покарань.

Постановка завдання. Мета покарання реалізується за допомогою кримінально-виконавчого законодавства, що регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань із метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими (ст. 1 КВК України) [1].

Результати дослідження. Категорія злочинів невеликої тяжкості має значення для багатьох інститутів кримінально-виконавчого права. Зокрема, це стосується визначення установи виконання покарання, порядку та умов виконання призначеного судом покарання.

Станом на 1 березня 2019 р. у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби України перебуває 148 установ. З них 29 установ розташовані на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюються українською владою. У 17 установах виконання покарань засуджені не утримуються у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності. В установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, розташованих на території України, тримається усього 54 677 осіб. З них у 17 слідчих ізоляторах та в 12 установах виконання покарань з функцією СІЗО тримається 19 391 особа. Узятих під варту та засуджених, з них на стадії: досудового розслідування – 2 101 особа; судового розгляду (до винесення вироку) – 9 963 особи. У 113 кримінально-виконавчих установах, з них: 35 397 засуджених – у 7 колоніях максимального рівня безпеки; 1 657 осіб – у 32 колоніях середнього рівня безпеки; для неодноразово засуджених 15 066 осіб; у 27 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених; 9 868 осіб у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків – 1 153 особи; у 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків – 415 осіб; у 11 колоніях для тримання жінок – 1 445 осіб; у 4 спеціалізованих лікувальних закладах – 636 осіб; у лікувальних закладах при ВК та СІЗО – 944 особи; у 22 виправних центрах – 1 572 особи; у 6 виховних колоніях (для неповнолітніх) – 117 осіб. Серед засуджених: 1 536 осіб відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі; 459 осіб відбуває покарання у вигляді арешту в 54 арештних домах, створених при установах виконання покарання [2].

Вчинення злочину невеликої тяжкості впливає на відбування покарання у військових частинах, гауптвахтах (ст. 14 КВК), арештних домах (ст. 15 КВК), виправних центрах (ст. 16 КВК), виправних колоніях (ст. 18 КВК), а також на залишення в слідчому ізоляторі чи направлення у виправну колонію максимального рівня безпеки засуджених до позбавлення волі для роботи з господарського обслуговування (ст. 89 КВК), тримання засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі в дільниці соціальної реабілітації (ст. 99 КВК).

Відповідно до ст. 14 КВК України військові частини, гауптвахти виконують покарання у вигляді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службового обмеження для військовослужбовців, засуджених за злочини невеликої тяжкості, арешту з утриманням засуджених на гауптвахтах, а також здійснюють контроль за поведінкою засуджених військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням [1]. З урахуванням того, що покарання у вигляді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу є додатковим покаранням і може бути застосовано судом до особи, засудженої за тяжкий чи особливо тяжкий злочин (ст. ст. 52, 54 КК України), особливості його відбування у військових частинах і гауптвахтах розглядатися у межах статті не будуть, на відміну від покарання у вигляді службових обмежень для військовослужбовців та арешту. Зазначене покарання може бути призначено тільки військовослужбовцям, які служать за контрактом. Побуває думка спеціалістів, що це покарання покликано певним чином замінити виправні роботи, оскільки їх неможливо застосувати до військовослужбовців [3, с. 79]. Наприклад, за вчинення військових злочинів службові обмеження передбачені як один з альтернативних видів покарань у санкції ч. 1 ст. 403 КК України або ч. 1 ст. 412 КК України.

Порядок виконання покарання у вигляді службових обмежень для військовослужбовців визначається ст. 47 КВК України. До засуджених військовослужбовців під час відбування покарання у вигляді службових обмежень застосовуються всі засоби виправлення, передбачені ст. 6 КВК України. У їх числі суспільно корисна праця (військова справа), виховна робота, спрямована на формування та збереження навичок військової служби, профілактику та запобігання агресивній поведінці засуджених, усвідомлення провини за вчинений злочин. З такими засудженими так само проводиться індивідуальна, гуманітарна, культурно-виховна робота та правове виховання [4, с. 141].

У тому разі, коли військовослужбовець вчинив військовий злочин або інший загальнокримінальний злочин, йому може призначатися покарання у вигляді арешту, який військовослужбовці відбувають на гауптвахті (ч. 2 ст. 60 КК України). Наприклад, санкція ч. 1 ст. 413 КК України передбачає арешт строком до шести місяців як альтернативний вид покарання поряд із триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на строк до двох років.

Можна визначити, що покарання у вигляді арешту щодо засуджених військовослужбовців полягає в триманні засудженого військовослужбовця в умовах ізоляції у спеціальному приміщенні, обладнаному в будівлі органу управління Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку), і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Під спеціальним приміщенням відповідно до положень Інструкції «Про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців», затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 26 вересня 2013 р. № 656 (у редакції Наказу Міністерства оборони України 27 січня 2017 р. № 56), мається на увазі гауптвахта Служби правопорядку (далі – гауптвахта) – спеціальне приміщення, обладнане в будівлі органу управління Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку), для виконання покарання щодо військовослужбовців (військовозобов'язаних), засуджених до арешту, військовослужбовців (військовозобов'язаних), на яких накладено адміністративне стягнення у вигляді арешту з триманням на гауптвахті, тримання узятих під варту та затриманих військовослужбовців (військовозобов'язаних), або приміщення (намет), яке може тимчасово обладнуватися на полігонах, у навчальних центрах і районах виконання Збройними Силами України завдань за призначенням [5].

За правилами, передбаченими ст. 55 КВК України, на гауптвахті під час відбування покарання у вигляді арешту роздільно тримаються: засуджені військовослужбовці з числа офіцерського складу окремо від інших категорій військовослужбовців; засуджені військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин, окремо від військовослужбовців рядового складу; засуджені військовослужбовці, які проходять службу за призовом, окремо від засуджених військовослужбовців, які проходять службу за контрактом. Такий розподіл засуджених учені пов'язують не лише з відносинами військової субординації, але й з віковими особливостями, існуванням нестатутних відносин і «дідівщини» [4, с. 155–156].

Зупинимося більш докладно на таких установах виконання покарань, як арештні доми, що виконують покарання у вигляді арешту. В арештних домах тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент постановлення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за злочини невеликої тяжкості (ст. 15 КВК України). Покарання у вигляді арешту врегульовано ст. 60 КК України. Арешт не може бути застосовано до осіб віком до 16 років, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років. Як уже зазначалося вище, військовослужбовці відбувають покарання у вигляді арешту на гауптвахті.

Виконання покарання щодо цивільних осіб у вигляді арешту визначено ст. ст. 50–54 КВК України. На засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони й обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі (ч. 2 ст. 51 КВК України). Окремі питання виконання та відбування покарання у вигляді арешту визначено Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 р. № 2823/5 [6].

Особи, засуджені до покарання у вигляді обмеження волі за злочини невеликої тяжкості, відбувають його у виправних центрах. На думку вчених, «створення в Україні виправних центрів вважається важливим засобом виправлення і ресоціалізації засуджених, оскільки він не пов'язаний із розривом їх соціальних зв'язків і за своїм змістом є одним із гуманних заходів кримінально-правового впливу, властивого правовій державі» [4, с. 54]. Покарання у вигляді обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку

(на підставі ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [7]), військовослужбовців строкової служби (таких, які проходять строкову військову службу в межах строків, установлених ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» [8]) та до інвалідів першої і другої групи (відповідно до ст. 2 ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [9]).

Порядок виконання покарання у вигляді обмеження волі передбачено ст. ст. 56–69 КВК України, Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [6] та ЗУ «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 р. № 3 160-VI. Зокрема, останнім Законом визначено загальні засади соціальної адаптації таких осіб, засади участі у соціальній адаптації останніх підприємств, установ та організацій, об'єднань громадян, фізичних осіб [10].

Аналіз санкцій статей Особливої частини КК України показав, що за вчинення злочинів невеликої тяжкості покарання у вигляді позбавлення волі передбачено як альтернативний або єдиний вид покарання. Відповідно до ст. 18 КВК України засуджені до позбавлення волі відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього рівня безпеки або максимального рівня безпеки. Особу за вчинення злочину невеликої тяжкості, за який судом було встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, може бути направлено для виконання покарання до виправної колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання або мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

Якщо неповнолітнього було засуджено за злочин невеликої тяжкості до покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, то таке покарання він відбуває у виховній колонії (ст. 19 КВК України). Виховні колонії є кримінально-виконавчими установами закритого типу, в яких здійснюється ізоляція неповнолітніх на строк, визначений вироком суду [4, с. 59].

Незважаючи на умови тримання осіб у виправних і виховних колоніях, на особу, засуджену до позбавлення волі на певний строк, покладається специфічний юридичний обов'язок, що полягає у виконанні вимог режиму, встановленого законом у місцях позбавлення волі. Це призводить до різкої зміни правового становища особи, що зумовлюється значним обмеженням її свободи, яке об'єктивно містить у собі елементи кари не з метою помсти та зведення рахунків, а заради безпеки суспільства [3, с. 85].

Серед учених є думка, що відбування покарання у вигляді позбавлення волі не завжди сприяє виправленню засуджених. Ураховуючи ступінь суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості, з певними аспектами можна погодитися. Зокрема, визначимо такі проблемні питання: «по-перше, спроба максимально пристосувати людину до життя в нормальних умовах соціуму робиться в умовах ізоляції від нього; по-друге, маючи намір викоринити у свідомості злочинця шкідливі уявлення і звички, його одночасно поміщають у середовище інших злочинців, де взаємний негативний вплив є найбільше відчутним; по-третє, намагаючись привчити злочинця до життя в нормальному середовищі, його одночасно поміщають в обстановку, що априорі є ненормальною, неприродною; по-четверте, позбавлення волі на певний строк значною мірою позбавляє людину самостійності в прийнятті рішень» [3, с. 85].

Окрім питання, пов'язані з відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, визначені Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [6].

З метою полегшення адаптації особи після її звільнення до суспільного життя не так давно у сфері юстиції України з'явився новий інститут під назвою пенітенціарна пробація, яка є одним із видів пробації відповідно до ЗУ «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII [11] та яка передбачає підготовку осіб, що відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення, їх трудове та побутове влаштування після звільнення за обраним ними місцем проживання (ст. 11 ЗУ «Про пробацію»). Навколо доцільності та можливості запровадження цього Закону впродовж багатьох років точаться дискусії. Зокрема, цим самим Законом визначено дію інституту досудової

пробації, яка передбачає забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності (ст. 9 зазначеного ЗУ). На меті такої пробації є оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та висновок про можливість виправлення обвинуваченого без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Одразу постає питання доцільності застосування цього інституту щодо особи, яка вчинила злочин. Європейська практика із цього приводу акцентує увагу на забезпеченні безпеки суспільства. Дослідники пробації Великої Британії зазначають, що якщо за допомогою пробації вдасться уникнути повторних злочинів лише серед 5% правопорушників, до яких застосовано пробацію, наслідком цього буде забезпечення безпеки одного мільйона громадян країни. Завдяки залишенню правопорушника в суспільстві збільшуються шанси його успішного виправлення, збереження корисних соціальних зв'язків (наприклад, створення сім'ї), збереження роботи (компенсація шкоди потерпілим, підтримка економіки країни) [12, с. 2].

На нашу думку, питання, пов'язані з можливістю застосування досудової пробації, необхідно вирішувати виключно щодо осіб, які вперше вчинили злочини невеликої тяжкості, за які передбачено покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі, з урахуванням соціально-психологічної характеристики особи, оцінки ризиків учинення повторного злочину, вікових і психологічних особливостей, а також можливості виправлення обвинуваченого без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [13, с. 96].

Вітчизняні тенденції щодо застосування пробаційних програм набирають обертів. Наприклад, ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII були передбачені відповідні зміни до КК, КВК, КПК та низки інших законів України, які набули чинності з 1 січня 2018 р. [14].

Вчинення особою злочину невеликої тяжкості також впливає на можливість її залишення в слідчому ізоляторі чи направлення до виправної колонії максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування, наприклад для проведення капітальних ремонтів приміщень. Ці питання визначені ст. 89 КВК України. Такі особи тримаються ізолювано від інших осіб на умовах, передбачених КВК для виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки. Слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування (ч. 3 ст. 18 КВК України).

Висновки. Отже, категорія злочинів невеликої тяжкості впливає на вибір установи виконання покарання та порядок його відбування. У разі вчинення злочину невеликої тяжкості КВК України передбачає відбування покарання на гауптвахтах для військовослужбовців, у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах і виховних колоніях. Крім того, із запровадженням інституту пробації як альтернативи ув'язненню з'являється змога зменшити кількість засуджених до арешту, обмеження волі, позбавлення волі та інших видів покарань, які можуть бути призначені особам за вчинення злочинів невеликої тяжкості.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 04.04.2019).
2. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <http://kvs.gov.ua/harakteristika/01.03.2019.pdf> (дата звернення: 04.04.2019).
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / С.В. Петков, О.І. Мотлях, Н.В. Малярчук та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 696 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України / І.Г. Богатирьов, О.М. Джуца, О.І. Богатирьова, Є.М. Бодюл та ін.; за заг. ред. І.Г. Богатирьова. Київ : Атіка, 2010. 344 с.

5. Інструкція про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців : Наказ Міністерства оборони України від 26 вересня 2013 р. № 656 (у редакції Наказу Міністерства оборони України від 27 січня 2017 р. № 56). Дата оновлення: 08.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1775-13> (дата звернення: 04.04.2019).
6. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. Наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 р. № 2823/5. Дата оновлення: 28.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18> (дата звернення: 04.04.2019).
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 04.04.2019).
8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 04.04.2019).
9. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон УРСР від 21 березня 1991 р. № 875-XII. Дата оновлення: 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 04.04.2019).
10. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3160-VI. Дата оновлення: 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17> (дата звернення: 04.04.2019).
11. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 04.04.2019).
12. Реформа системи юстиції України. Впровадження пробації. URL: <http://kvs.gov.ua/zmi/ProbationWhatIsIt27082015.pdf> (дата звернення: 04.04.2019).
13. Скок О.С. Злочини невеликої тяжкості та інститут пробації в Україні. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 22–23 квітня 2016 р. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. Ч. 2. С. 94–96.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII. Дата оновлення: 07.09.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19> (дата звернення: 04.04.2019).

